

Högestads kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk
karaktäristik och bedömning

ANNA LINDQVIST 2020-01-21

Högestads kyrka

Ystad och Sövestadsbygdens församling, Vemmenhögs, Ljunits, Herrestads och Färs kontrakt, Lunds stift

Högestad 38:1, Högestads socken, Ystads kommun, Skåne län

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Högestads kyrka är belägen i direkt anslutning till Högestads slott. Godset är känt genom skriftliga källor sedan medeltiden, då det tillhörde ärkebiskopsstolen i Lund. Under senmedeltiden ägde ärkesätet hela Högestads socken. I samband med reformationen övergick Högestad till kronan, vilka 1534 bland annat bytte bort Högestad till fru Görvel Gyldenstierne. Därefter har godset varit i privat ägo. Den nuvarande slottsbyggnaden uppfördes 1635 av riksrådet Palle Rosenkrantz. Carl Piper köpte Krageholm 1704 och det övergick sedan till hans änka grevinnan Christina Piper, som därefter utökade sitt godsinnnehav med flera stora gårdar, Baldringe, Christinehof och Högestad. Till dessa följde även patronatsrätten, vilket betydde att hon hade patronatsrätt för de fyra kyrkorna i Andrarum, Baldringe, Högestad och Sövestad. Från 1706 har godset tillhört släkten Piper. De stora ekonomibyggnaderna uppfördes i slutet av 1700-talet. Den medeltida gården låg sannolikt nordost om kyrkan. På kartorna före skiftena 1837–1839 ligger ett 30-tal gårdar, samtliga lydande under godset, utmed vägen norr och väster ut och bestod till största delen av fyrlängade gårdar. Prästgården gränsade då mot kyrkogårdens norra mur.

Flygbild över Högestad från sydost. Foto: Pär-Martin Hedberg, 2014.

Byn ligger där vägarna från Sövestad, Krageholm och Baldringe korsar varandra och det omgivande landskapet karakteriseras av alléer i det kuperade odlingslandskapet. Bebyggelsen

är helt präglad av godset med ekonomibyggnader, smedja, arbetarbostäder, skolbyggnader och brandstation. De flesta byggnaderna är uppförda av rött tegel. Norr om kyrkan och på andra sidan vägen ligger prästgården med den nuvarande huvudbyggnaden uppförd på 1870-talet. Slottets välbyggda ekonomibyggnader bildar en sluten gård med portlider mot öster. Kyrkoanläggningen ingår i område av riksintresse för kulturmiljövården *Högestad-Stora Köpinge*, där bebyggelsen präglad av godsförvaltningen vid Högestads slott lyfts fram som motivering till beslutet.

Kyrkobyggnaden

Högestads kyrka är uppförd av kalktuff från Fyledalen sannolikt under tidigt 1100-tal med långhus, smalare kor med absid. Långhuset ska ha haft både syd- och nordportal. På 1400-talet förlängdes långhuset mot väster, kyrkorummet och koret valvslogs med kryssvalv och ett kraftigt torn uppfördes samtidigt eller omkring 1500 i väster. Enligt en beskrivning av N H Sjöborg, som var uppvuxen i prästgården, från 1824 fanns en torntrappa från ”Tornförstugan” ”Midt uti sjelfva stenmuren var en trappa murad, som i en mörk gång ledde upp till de tvenne klockorna.” Det fanns även en uppgång till vinden från vapenhuset ”hvarifrån man kunde komma till det mörka rum, som var emellan kyrkohvalfvet och taket, där spöket Kyrkogrimmen bodde, hvilken bönderna här sade vara i form av en vädur.” Enligt hans skiss över prästgården och kyrkan hade tornet en ingång på norra sidan. Ett vapenhus uppfördes även under senmedeltiden vid nordportalen.

1709 ska kyrkan försetts med en ny altartavla av träsnidaren Johan Jerling. Jerling (1680–1753) var engagerad av Christina Piper för inredning till Krageholms slottskapell, samt även med en predikstol. Mittpartiet av altartavlan är uppsatt på långhusets norra vägg.

1843 togs en dörröppning upp i absiden och 1851 togs en västportal upp i tornet. Byggmästare Magnus Cederholm upprättade ritningar till förändringar av kyrkan 1850. Förslag till ny orgelfasad utfördes 1862 av Johan Lambert Larsson, Ystad 1862. Enligt en anteckning av Nils Månsson Mandelgren från 1866 uppger han att ”Målningarna i kyrkan öfverströks för 3 à 4 år sedan”.

En omfattande renovering utfördes 1898–1899. Det finns olika uppgifter om vem som ansvarat för ritningarna. Folkskollärare Nils Nordén ska ha upprättat ritningar 1896. Han var folkskollärare i Hedeskoga fram 1918, då han avled i spanska sjukan. Nils Nordén har bland annat uppgjort ritningar till ny skolbyggnad i Hedeskoga, som uppfördes 1905. Domkyrkoarkitekt Theodor Wählin ska ha granskat och korrigerat ritningarna. I Överintendentsämbetets ritningsarkiv finns ritningar till nya fönster med mera, enligt uppgift daterade 1898, orgelläktare, nya bänkgavlar samt dekorering av skeppet. Arkitekt Ludvig Peterson har intygat likhet med originalet, men det framgår inte om han även är upphovsman till ritningarna. Peterson (1853–1931) var anställd vid Överintendentsämbetet och har ritat ett flertal kyrkor, men även rad profana byggnader. Enligt en påskrift i vapenhuset utfördes byggnadsarbetena av byggmästare P Dalqvist och dekormåleriet av målarmästare P Cederholm. Vid ombyggnaden togs nya större fönsteröppningar upp och dessa och västportalen försågs med omfattningar av Övedssandsten, som ofta har en rödaktig färgton och har fram för allt brutits i trakten av Öved öster om Vombsjön. Prästingången i öster ersattes av ett fönster med en glasmålning. Taket försågs med trappstegsgavlar och

skifferplattor. Korets kryssvalv ersattes med ett tunnvalv och kyrkorummet försågs med nya öppna ekådrade bänkar. Interiören dekormålades och golvet lades med Viktoriaplattor.

Kyrkorummet före renoveringen 1953–1954. Foto: Erik Andrén, 1929. Bilden är hämtad från Riksantikvarieämbetets bilddatabas Kulturmiljöbild.

Åren 1953–1954 utfördes ytterligare en omfattande renovering efter ritningar av domkyrkoarkitekt Eiler Graebe. Fönsteröppningarna försågs med ekbågar med blyspröjs. Kyrkorummet fick ett nytt tegelgolv och en sakristia inrättades på södra sidan i tornets bottenvåning. Interiörens dekormåleri avlägsnades eller målades över. Bänkarna ommålades i en grön ton. Konservator Hans Erlandsson rengjorde predikstolen.

År 1973 ersattes kyrkans skiffertak med rött enkupigt vingtegel och absiden försågs med kopparplåt. 1999 reparerades takstolen och fasaden renoverades. 2014 renoverades torntaket och 2017 klockverk och tornlucksöppning.

Exteriör

Kyrkan är orienterad i öst-västlig riktning med rektangulärt långhus med lägre kor och absid i öster och torn i väster. Kyrkans äldsta delar, det vill säga östra delen av långhuset, koret och absiden är uppförda av kalktuff. Långhusets förlängning mot väster samt det jämbreda tornet är uppfört av marksten med inslag av kalktuff.

Kyrkan har genomgående en sockel av påmurade och fogade kalkstensplattor med en skråhuggen kant sedan ombyggnaden 1898. Samtliga fasader är spritputsade och avfärgade i vitt och avslutas upptill på långhuset med en tresprångig taklist och på koret med en tvåsprångig. Tornets fasad avslutas med en rundbågefris. Mot den södra fasaden är tre gravhällar uppställda och i hörnet mellan kor och absid finns ytterligare en gravhäll, den senare över pastorn och kyrkoherden Åkerman, d 1832. Gravhällarna, som är inkilade i grunden och avtäckta med kopparplåt, fick sannolikt sin nuvarande placering i samband med ombyggnaden 1898. Tornets gavlar mot öster och väster pryds av blinderingar och avslutas upptill med trappstegsgavlar från 1898, som är täckta med komstasten. Tornet har rundbågiga ljudöppningarna, två i norr, en söder och två i väster med ljudluckor av brunmålad diagonalställd panel.

Långhus, kor och tornet täcks av sadeltak med rött enkupigt tegel och absidens hjälmtak är täckt med kopparplåt med mötande falsar. Samtliga tak är, enligt uppgift, sedan ombyggnaden 1898 försedda med trappstegsgavlar. Det är oklart hur kyrkans takkonstruktion var utförd före dess.

Kyrkans rundbågiga fönsteröppningar är sedan 1898 försedda med omfattningar av röd sandsten, så kallad Övedssandsten. Fönsterbågarna tillkom vid renoveringen 1953–1954 och är av ek med antikglas i blyspröjs. Absiden har i öster en liten rundbågig fönsteröppning med glasmålning.

Kyrkans huvudentré, vilken utgör den enda ingången, är via tornets västra sida genom en pardörr med diagonalställd ekpanel. Omfattningen är av röd sandsten med ett dekorativt utformat överstycke med inskriptionen *Restaurerad 1898*.

Interiör

Kyrkans huvudentré är via vapenhuset i tornets bottenvåning. Kyrkorummet består av ett rektangulärt långhus med smalare kor med absid.

Vapenhuset är inrymt i tornets bottenvåning och har sedan renoveringen 1953–1954 ett golv av kvadratiska tegelplattor med breda fogar. Väggar och tak är sedan 1953–1954 klädda med lockpanel i omålad furu. Den södra sidan är försedd med en mellanvägg av furupanel med två

dörrar som leder till elcentral respektive sakristia. Även trappan till orgelläktaren är utfärd i obehandlad furu och är placerad i vapenhusets nordvästra hörn. Mot väster finns två gråmålade gallergrindar, sannolikt från ombyggnaden 1898. Över porten i väster finns en textrad; *Åren 1898–99 då C J Ekelund var kyrkoherde i Högestad, blef denna kyrka restaurerad af P Dalqvist samt målad och dekorerad af P.Cederholm.*

Sakristian, som sedan 1953–1954 är belägen på södra sidan i tornets bottenvåning har samma ytskikt som vapenhuset.

Orgelläktaren nås från vapenhuset och tillkom vid ombyggnaden 1898. Taket består av delvis målad pärlspontpanel, med spår efter det äldre orgelhusets placering. Den äldre orgelfasaden från 1862 tillverkad av orgelbyggare Johan Lambert Larsson i Ystad är uppsatt mot den västra väggen. Larsson (1818–1877) var son till amatörorgelbyggaren Anders Larsson och tog examen 1840 och övertog därefter faderns verkstad. Han har tillverkat ett stort antal orglar till skånska kyrkor. Trappan till tornets övre våning, klockvåningen, är via en brant trappa och en lucka på södra sidan. I tornets klockvåning finns äldre igenmurade ljudöppningar bevarade i söder. Enligt Barbro Sundnérs forskning om de skånska medeltidskyrkorna ska det finnas spår av kalkmålningar från 1100–1200-talet på triumfbågsmuren mot öster över valven.

Långhusets golv är belagt med rött kvadratiska tegel i likhet med vapenhuset. Bänkkvarterens laserade furugolv ligger något högre. Taket utgörs av tre kryssvalv som i de två östra travéerna bärs upp av kraftiga pelare, medan förlängningen mot väster har en enklare utformning. Väggar och valv är putsade och avfärgade i vitt. Fönsterbågarna i ek är kopplade och den inre bågen består av klarglas i kopparlister. Mot vapenhuset i väster finns en pardörr med breda omålade furubrädor. I tornöppningen skjuter orgelläktaren ut något med rundbågig barriär, utförd i likhet med altarringen. Undertaket utgörs av gråmålad pärlspontpanel.

Koret ligger ett steg högre än långhusets golv med en kalkstenslist. För övrigt har koret samma ytskikt som långhuset och täcks av ett högt tunnvalv. Absiden ligger i nivå med koret och har i öster en fönsteröppning med en glasmålning framställande Uppståndelsen, tillverkad av Stockholms Glasmåleri.

Inredning och inventarier

Altaret är murat av betong och klätt med kalkstenskvivor.

Altarringen är femsidig från 1898 med rundbågig balustrad i likhet med orgelläktarens barriär. Den är sedan renoveringen 1953–1954 avlutad med målade och förgyllda detaljer.

Dopfunten är tillverkad i kalksten från 1800-talets slut med en inhuggen textinskriftion.

Predikstolen är placerad i långhusets sydöstra hörn och består av en fyrsidig korg med trappa täckt med heltäckningsmatta mot norr. Den är från 1600-talet och snidad i ek med speglar med de fyra evangelisterna. I taket är krokarna efter ljudtakets upphängning kvar. I samband med renoveringen 1953–1954 konserverades den av Hans Erlandsson. Ljudtakets syns på fotografier av kyrkan från 1929 och är sedan 1978 deponerat på Klostret i Ystad.

Bänkinredningen består av öppna bänkar från 1898 i två kvarter med nygotiskt inspirerade gavlar, utförda efter ritningar sannolikt uppgjorda av arkitekt Ludvig Peterson. De omgjordes 1953–1954 och gavlarna målades i grönt med trären dekor.

Orgelfasaden, tillverkad av orgelbyggare Johan Lambert Larsson i Ystad 1862, är uppsatt mot västra väggen på orgelläktaren och kyrkan har en ny orgel.

Kyrkan har två klockor. *Storklockan* är från 1500-talet med en konstfull inskription på latin. *Lillklockan* är, enligt inskriptionen, omgjuten 1739 av Andreas Wetterholtz i Malmö, vilken bekostades av grevinnan Christina Piper.

Mittpartiet till en äldre *altaruppsats* finns på norra långhusväggen. Den ska enligt uppgift tillhöra den altaruppsats som tillverkades av bildhuggaren Johan Jerling 1709.

Nummertavla med ram med förgylld skuren dekor.

Kyrkogård

Huvudentrén till kyrkan och kyrkogården är genom svartmålade gjutjärnsgrindar i kyrkogårdsmurens nordvästra del. Mot norr finns en större gräsbevuxen markyta, som avgränsas mot vägen i norr med en stenmur med spår av en äldre ingång. Där ska, enligt Sjöborgs beskrivning, gått en diagonalställd stenlagd väg från stora herrgårdsporten till kyrkan. Mot söder och öster gränsar kyrkogården mot ett mindre lövskogsparti. Kyrkogårdsmuren är uppförd av marksten. Gångarna och ytorna närmast kyrkan är grusade medan övriga ytor till största delen är gräsbevuxna. Flera gravstenar har titlar som har anknytning till verksamheten på Högestads slott, som ladufogden, stalldrängen och kusken. Där finns även fyra smideskors uppförda över byns smedmästaresläkt.

Byggnader på kyrkogården

På kyrkogårdens nordvästra hörn finns en ekonomibyggnad med putsade fasader under sadeltak. Gaveln mot norr upptas av garageportar med brunmålade liggande panel.

Flygbild över Högestads kyrkoanläggning från norr. Foto: Pär-Martin Hedman, 2014.

Kulturhistorisk karaktärisering av Högestads kyrkoanläggning

Högestads kyrkomiljö ingår som en betydelsefull del i området runt Högestads slott, som har bevarat sin äldre prägel med stora ekonomibyggnader, prästgård, skolkhus och arbetarbostäder i tegel. Kopplingen till Högestad är även tydlig genom att flera gravstenar har titlar som har anknytning till godset, som ladufogden, stalldrängen och kusken. Kyrkomiljön ingår även i område av riksintresse för kulturmiljövården.

Kyrkobyggnaden har bevarat planform och volym från de båda medeltida byggnadsetapperna med långhus med smalare kor och absid och det kraftiga tornet i väster. Vid ombyggnaden 1898 förstärktes den medeltida prägeln med tornets blinderingar och takets trappstegsgavlar. Stora delar av murverket härstammar från kyrkans första byggnadsperiod med den lokalt hämtade kalktuffen och utgör en viktig kunskapskälla om medeltida teknik och lokalt byggnadsmaterial.

De vid kyrkans södra fasad uppställda gravhällarna är ett intressant exempel på ett tidigt initiativ av förvaring och visning av hällar, som tidigare legat i kyrkans golv.

Interiören präglas framför allt av kyrkans tre stora byggnads- och ombyggnadsperioder; medeltiden med kyrkorummets planform och långhusets kryssvalv, renoveringen 1898 med de öppna bänkarna och altarringen, samt Eiler Graebes omfattande 1950-talsrenovering med tegelgolv, ekfönster, vitkalkade väggar och vapenhusets furubeklädnad.

Bland kyrkans fasta inredning och inventarier av hög kvalitet finns 1600-talsprediksstolen i ek och mittpartiet av en äldre altarpupp, tillskriven Johan Jerling samt den ålderdomliga storklockan.

Ovan valven finns enligt uppgift återanvända medeltida takstolar, spår av romanska kalkmålningar, ljusöppningar. I kyrkorummets valv kan även under nuvarande färgskikt finnas spår av medeltida kalkmålningar och även 1800-talets dekorativa bemålning.

Att tänka på vid förvaltningen av kyrkoanläggningen

- På kyrkogården finns ett flertal gravplatser och gravstenar med anknytning till Högestads gods. Gravstenar med titlar som kan berätta om verksamheten på godset och i byn är viktiga att bevara.
- Kyrkans medeltida murverk av kalktuff och återanvända delar av äldre takstolar med mera utgör värdefulla historiska dokument och vid kommande renoveringar kan ny kunskap om kyrkans tidiga byggnadshistoria framkomma.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården är skyddade enligt 4 kap. Kulturmiljölagen.

Högestad kyrkoanläggning är belägen inom fornlämningsområdet Högestad 18:1, *Högestad by- eller gårdstomt* och skyddas enligt 2 kap. Kulturmiljölagen.

Högestad kyrkomiljö ingår i område av riksintresse för kulturmiljövården *Högestad-Stora Köpinge* [M166] (Högestad, Stora Herrestad och Stora Köpinge sn:r) samt ingår i ett område *Högestad-Ö. Ingelstad* som är utvärderat som Särskilt värdefull kulturmiljö i Kulturmiljöprogram för Skåne, framtaget av Länsstyrelsen.

Källor och litteratur

Andersson, Hans, Anglert, Mats, *By, huvudgård och kyrka*. Studier i Ystadsområdets medeltid. 1989.

Dahlberg, M (red.) *Skåne – landskapets kyrkor*. Sockenkyrkorna, kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet 2015.

Dahlberg, M. Franzén, K. (red) *Sockenkyrkorna*. Kulturarv och bebyggelsehistoria. Riksantikvarieämbetet 2008.

Isberg, Henning A. (red), *Ljunits och Herrestads skolor under 100 år*. Ljunits och Herrestads hembygdsförening, 1943.

Isberg, Henning, A. *Herrestads härad*. Strövtåg. 1981.

Isberg, Henning, A. *Mellan åarna*. 1986.

Johansson, Sölve. *Slott och Herresäten*. Sydöstra Skåne Österlen. 1988.

Länsstyrelsen Skåne. Samhällsplanering & kulturmiljö. *Kulturmiljöprogram*. Särskilt värdefulla kulturmiljöer i Skåne.

Malmström, Krister. *Kyrkornas arkitekter*. Förteckning över kyrkoarkitekter verksamma inom Svenska kyrkan 1860–1930. Raä 1991.

Sjöborg, N H, *Högestads prästgård*, 1824.

Sundnér, Barbro, Forskningsdatabas för Medeltida kyrkor i Skåne. Svensk Nationell Datatjänst.

Underhållsplan för Högestads kyrka, Barup & Edström arkitektkontor ab, 2010-11-05.

Lantmäteriet - Historiska kartor

Riksantikvarieämbetet – Fornsök, Kulturmiljöbild, Riksintressen för kulturmiljövården.

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2019-03-14

Fältinventering, foto och rapportsammanställning: Anna Lindqvist, byggnadsantikvarie.

Kulturhistorisk karakteristik och rekommendationer: Anna Lindqvist, efter samråd med Ystads och Sövestadsbygdens församling.

Färdigställd: Remissrapport 2019-04-01, reviderad och färdigställd 2020-01-21.

Sammanfattning till BeBR

Stomme: Murverk – Kalktuff, tegel

Fasadmaterial: Puts- spritputs

Fasadkulör: Vit

Takform: Sadeltak, hjälmtak

Taktäckningsmaterial: Tegel – rött enkupigt, Plåt – kopparplåt, skivtäckt

Antal våningar: 1

Byggnadsdel: Kor med absid – öster, Torn - väster